

*В статье анализируются структурные компоненты, особенности развития ответственности в учеников в процессе изучения иностранного языка.*

*The article covers the development of responsibility to learning in the process of English studying.*

УДК 159.922.6-057.875

Пов'якель Н.І.

## **ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО ПАРТНЕРСТВА ЯК ОЗНАКА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ ТА УМОВА ПРЕВЕНЦІЇ КОНФЛІКТІВ**

*Проаналізовано концептуальний підхід до розгляду специфіки феномена психологічної готовності до партнерства та спрямованості на діалог (діалогічна інтенція) як ознаки психологічного здоров'я представників професій системи „людина-людина”. Висвітлено взаємозв'язок означеного феномена з професіоналізмом, психологічним здоров'ям особистості та упередженням або превенцією конфліктів.*

***Ключові слова:** атракція, діалогічна інтенція, конфлікт, конфліктність, превенція конфліктів, психологічна готовність до партнерства, психологічне здоров'я.*

**Постановка проблеми.** Проблеми і технології становлення партнерських стосунків у різних ланках суспільного життя набувають за умов нашого нестабільного, деструктурованого і напруженого буття визначну практичну значущість і актуальність. Особливу актуальність партнерство як прийом, стратегія поведінки та технологія конструктивного спілкування займає у контексті необхідної складової і умови професіоналізму фахівців спектру професій „людина-людина” (педагог, психолог, політолог, соціолог, соціальний працівник, лікар, менеджер та ін.).

Партнерство у стосунках між людьми є не тільки одним із продуктивних і гнучких видів конструктивного вирішення проблем різного типу і значущості, але й психологічним показником рівня

особистісного і професійного зростання, та, нарешті, ознакою психологічного здоров'я особистості. Партнерство у складних або критичних життєвих ситуаціях (конфліктних, стресових, фрустраційних, кризових) практично завжди у нашій свідомості пов'язано з розв'язанням проблеми, конструктивним її обговоренням, орієнтацію на відкритість та „вичерпування” непорозумінь. У взаємостосунках між людьми як у діловій, професійній сфері, так і неділовій, наприклад, побутовій сфері, становлення партнерства практично завжди є засобом оздоровлення стосунків і ознакою психологічного, та, відповідно, психічного здоров'я особистості.

Партнерство відноситься до того типу суспільних комунікацій і людських стосунків, комплексних умінь і навичок настанови на конструктивну взаємодію, до яких необхідно спеціально прищеплювати і розвивати в дитинстві, а також формувати готовність особистості до партнерства та діалогу, що в цілому обумовлює психологічну готовність особистості до партнерства не тільки і не стільки у поведінці, але й у свідомості. Психологічна готовність особистості до партнерства або ж діалогічна інтенція (спрямованість на партнерство і діалог) обумовлює наявність і сформованість цілого ряду необхідних внутрішніх і зовнішніх компонент, що пов'язані насамперед з відсутністю у особистості бажань та звичок маніпулювати, суперничати і отримувати верх у будь-яких іноді навіть незначних питаннях замість їх конструктивного і відкритого розв'язання і порозуміння.

**Метою даної статті** є виклад основних концептуальних положень та результатів вивчення психологічної готовності на партнерство та діалог (діалогічна інтенція) та її розгляд як ознаки психологічного здоров'я особистості та превенції (упередження) конфліктів.

**Теоретичний аналіз проблеми та концептуальне узагальнення результатів.** Психологічна готовність до партнерства обумовлює відкритість особистості до стосунків з іншими людьми і конструктивного обговорення проблем, відсутність деструктуючих особистістю внутрішніх конфліктів і проєкцій з підсвідомим бажанням самостверджуватися, доброзичливість, усвідомлену необхідність встановлення

партнерських стосунків тощо [1; 3; 5; 6]. Однак партнерство як форма суспільних стосунків, не є типовим для суспільних угруповань і соціальних груп тоталітарного і посттоталітарного суспільства, індивідуальної і колективної свідомості, що характеризується високим потенціалом порушених форм самоствердження, приниженням і психотравматизацією більш слабких, дестабілізацією особистості і буття.

Найбільш представленими в цьому контексті є такі поширені типи стосунків як суперництво і маніпулювання. Означені типи стосунків використовуються особистістю більшою частиною підсвідомо з метою самоствердження, і, нерідко, невротичного задоволення, підтвердження своєї значущості, підвищення своєї самооцінки і самоповаги, зняття тривоги і досягнення бажаного тощо [3]. Форма несприятливого для особистості суперництва у взаємостосунках і використання маніпулювання як типової форми психологічного захисту, а також отримання бажаного якби „в обхід”, тісно пов’язані з авторитарною свідомістю особистості. Найчастіше означене є, як відомо, одними з психологічних наслідків порушених типів виховання і формування свідомості особистості тоталітарного (або стереотипізованого посттоталітарного) суспільства. Така особистість не орієнтована на партнерство, не готова до відкритих стосунків, у своїх крайніх проявах у взаємостосунках з іншими її поведінка закрита і готова насамперед до негативного. Самосвідомість такої особистості, як показують дослідження, характеризується схильністю до стереотипів, ригідністю, нестабільною самооцінкою, відсутністю поваги до себе та інших, різноманітними страхами, специфічною амбівалентністю – водночас, захопленням владою і прагненням самій стати владою і бажанням залежати і обов’язково підпорядкуватися владі.

Психологічна готовність особистості та будь-якої соціальної структури до партнерства з необхідністю обумовлює наявність усіх структурних компонент – когнітивної (уваги до іншого, адекватного сприйняття та відображення комунікативної інформації і проблем, гнучкості та неригідності мислення, розвинутої рефлексії тощо), емоційної (атракційної привабливості, позитивної мотивованості, зацікавленості тощо) та поведінкової компоненти (адекватність

поведінкових реакцій, співвідносність реакцій та ситуацій, відсутність проєкцій і конфліктогенів типу зневаги та презирства до інших, образ, натяків тощо).

Свідоме чи підсвідоме бажання особистості спілкуватися на партнерських засадах тісно пов'язане як з оволодінням культурою партнерського спілкування і утворенням партнерських стосунків, так і з цілим рядом більш менш поверхових та глибинних проблем особистості, наприклад, з проблемами стилю виховання і наявністю гнучких особистісних між і ступенів свободи у сім'ї, особистісної тривожності, нестабільної самооцінки, стереотипами мислення, суб'єктивним контролем особистості, що склався, проєкціями та невротичними співзалежностями, і, безумовно, з наявністю невідрефлексованих і деструктуючих внутрішніх конфліктів, що нерідко виявляються насамперед, у маніпуляціях, конфліктогенах поведінки тощо [1; 2; 8].

Предметом нашої уваги та цілеспрямованого вивчення виступає аналіз деяких, на наш погляд, найважливіших компонент психологічної готовності особистості до партнерства, які виступають як психологічні передумови становлення партнерських стосунків. Аналіз проводиться на матеріалі психоконсультативної і психокорекційної роботи з конфліктами та конфліктогенами, з проблемами психологічного вирішення і запобігання конфліктів різними психологічними засобами, до яких нами відносяться і психотехнології становлення партнерських стосунків у конфліктних ситуаціях [1; 2].

Суттєву місце і цікавість в системі підготовки фахівців системи „людина-людина” займає застосування у процесі їх професійної підготовки в ВНЗ розробленого нами комплексу рефлексивно-творчих та акмеологічних психотехнік і психотехнологій щодо позбавлення від конфліктної залежності і конструктивного вирішення конфліктів, а також формування психологічної готовності до партнерських стосунків як однієї з компонент особистісного і професійного зростання майбутніх фахівців [2].

Комплекс психотехнік і психотехнологій, що розроблені нами для використання у вищезазваному контексті, реалізовано у системі вищої освіти при підготовці студентів – майбутніх психологів (нормативні курси „Основи психоконсультування і психокорекції”,

„Психологія саморегуляції”, „Основи психотерапії”, „Психологія конфлікту”), а також апробовано у системі підготовки менеджерів та управлінських кадрів („Конфліктологія”, „Психологія конфлікту”).

Матеріал, на якому ми обговорюємо визначену вище проблему, стосується формування психологічних передумов становлення у майбутніх фахівців системи „людина-людина” партнерських стосунків в процесі вирішення конфліктних ситуацій та позбавлення від деструктуючих конфліктних і конфліктних залежностей [1; 2].

Сучасні залежності формування і конструювання партнерських стосунків спрямовані насамперед на технологічний контекст партнерства. Як відомо, технології алгоритмізують діяльність. Психотехнологія партнерських стосунків обумовлює практичне використання психологічних механізмів партнерського спілкування та діалогічної інтенції для досягнення оптимальних результатів у вирішенні проблем, продуктивного прогнозування і переборювання конфліктів та управління людьми.

Однак, як показує практика психоконсультації і психологічної роботи є типовими міжособистісними і міжгруповими конфліктами, однією з актуальних і найменш вивчених проблем є насамперед проблема психологічної готовності особистості та групи до утворення партнерських стосунків. Однією з ознак схильності особистості до партнерства та готовності, таким чином, до встановлення партнерських стосунків при вирішенні конфліктів, є відсутність конфліктності та активних конфліктогенів поведінки, а також наявність рефлексивної схильності особистості до пізнання себе та іншого, і, нарешті, до рефлексивного аналізу своєї поведінки і пошуку таких стосунків з людьми, за допомогою яких оптимально і конструктивно можна вирішити конфліктну ситуацію і запобігти виникненню інших, неконструктивних і деструктивних.

Вважаємо за необхідне визначити деякі поняття, які введені нами у наші дослідження, що тісно пов'язані з компонентами психологічної готовності особистості до партнерства. До таких основних понять, які ми вважаємо базовими у становленні партнерських стосунків і формуванні психологічної готовності до

них, ми відносимо, насамперед, рефлексію і професійну рефлексію, і, нарешті, психологічну атракцію.

Так, під психологічною атракцією ми розуміємо виникнення або створення психологічної привабливості людини, привабливості як партнера у спілкуванні, як ділового партнера, як особистості. Атракція у особистості як суб'єкта спілкування виникає як результат емоційного відношення, оцінка котрого породжує цілу низку почуттів і виявляється у вигляді специфічної соціальної настанови на іншу людину, схильності до неї як партнера [1; 6].

Психотехніки формування атракції як системи психологічних (вербальних чи невербальних) технік і прийомів, містять передавання партнеру по спілкуванню сигналів, що їм усвідомлюються чи не усвідомлюються, але ж ті, що мають емоційно позитивне значення. Виникають ці сигнали більшою частиною у сфері підсвідомого, але вони в значній мірі формують позитивне ставлення до їх джерела, тобто до ініціатора спілкування, відправника цих сигналів, потенційного партнера.

У формуванні атракції як психологічної передумови готовності до партнерства необхідними і важливими є наступні психологічні принципи:

- настанова на діалогічне статусне чи позастатусне спілкування (діалогічна інтенція або діалогічна спрямованість);
- повага до особистості – кожна особистість є потенціальний партнер і заслуговує на повагу і шану;
- надання вербальних і невербальних підтверджень тому, що протилежна сторона є особистістю, і саме тому заслуговує на увагу;
  - утворення та акцентування позитивних емоцій і ситуацій;
  - усвідомлення та задоволення потреби (своєї та іншої людини) стверджуватися як особистість;
  - тяжіння до людини, що викликає позитивні емоції, та визнає в інших особистість;
  - використання невербальних (відкритість погляду, пози, доброзичливість жестів тощо) та вербальних тактичних прийомів типу „золотих слів” тощо.



Важливим для становлення партнерських стосунків є формування у особистості умінь на навичок регулювання і саморегулювання мислення, діяльності і поведінки [2; 4]. Останнє однаково важливе для ділових стосунків та професійної діяльності (наприклад, психолога-посередника у конфліктах або психоконсультанта, педагога чи політолога, менеджера тощо), так і для кохання, дружби або подружніх стосунків.

Саморегуляція реалізує себе насамперед у рефлексивному самоконтролі і реалізується на декількох рівнях:

- рівні свідомої регуляції, що пов'язана з намірами і мотивами особистості та їх усвідомленням;
- рівні автоматичного зворотного зв'язку [5].

Для забезпечення повноцінного саморегулювання мислення та поведінки у створенні партнерських стосунків і вирішенні конфліктів, високої самоорганізації у вирішенні конфліктів, високої самоорганізації у вирішенні на засадах співробітництва конфліктних ситуацій, необхідна сформованість засобів обох рівнів саморегуляції.

Формування засобів свідомої саморегуляції у становленні партнерських стосунків у ділових професійних стосунках забезпечується у напрямі розвитку когнітивних умінь і навичок, необхідним механізмом при цьому є рефлексія, що спрямована на [4]:

- усвідомлення себе як особистості, як професіонала;
- усвідомлення своїх дій і прогнозування їх наслідків, своєї поведінки і свого іміджу;
- усвідомлення особистості партнера та прогнозування його можливостей, дій і реакцій.

Регулювання і саморегулювання мислення, діяльності і поведінки особистості здійснюється в значній мірі за допомогою рефлексії, що активізує і стимулює сприймання і розуміння намірів, мотивів, цілей, спрямовує і стабілізує емоційно-вольову сферу особистості.

Необхідно відзначити, що рефлексія займає одне з провідних місць у розвитку психологічної готовності особистості до партнерства, а сформованість рефлексії є однією з найважливіших умов становлення партнерських стосунків. Рефлексія відноситься

також до одного з найважливіших і суттєвих параметрів професійної підготовки спеціалістів, до необхідних професійно-важливих компонент і якостей фахівця в галузях професійної діяльності „людина-людина” [2; 4].

Рефлексія, як відомо, це процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів. У сучасній психології рефлексія досить активно теоретично і експериментально вивчається, проводиться аналіз рефлексії і особливостей її ролі у спілкуванні, науковому пізнанні, у навчанні, у розвитку самосвідомості тощо. Однак феномен рефлексії та її роль у створенні партнерських стосунків, у вирішенні конфліктів та психоконсультативній діяльності ще недостатньо вивчений і описаний.

Рефлексія є регулюючим механізмом становлення партнерських стосунків в процесі реконструювання та вирішення конфліктів. Продуктом цієї регулювальної рефлексії є рефлексивний образ партнера і партнерських стосунків, прогноз перспектив і можливостей партнерства у конструктивному вирішенні конфлікту або конфліктної ситуації. За допомогою рефлексивного бачення утворюється відображення у свідомості суб'єкта поведінки кожного з учасників конфлікту та своєї поведінки, уявлення про плани кожного з учасників конфлікту, а також прогноз дій кожного з учасників.

Значне місце у цьому контексті займає своєчасний психологічний аналіз конфліктів, конфліктогенів та особливостей розвитку конфліктів, схильності особистості або групи до ескалації чи до продуктивного вирішення конфлікту і утворення партнерських стосунків [1]. Такий аналіз в значній мірі пов'язаний з своєчасною психопрофілактикою і прогнозуванням, психокорекцією і терапією конфліктів, а також рівнем психологічної готовності особистості до партнерства і співробітництва у вирішенні конфліктів.

Психологічний аналіз конфліктів та їх оцінка, що необхідні для встановлення можливості партнерських стосунків, виходячи з аналізу спеціальної літератури і консультативно-психотерапевтичного досвіду практичної діяльності автора, містять у собі:



- проведення експертного психологічного аналізу конфлікту та його змісту з обов'язковим визначенням – кваліфікації конфлікту, його виду, його гостроти, особливостей стадії конфлікту, його діапазону та розгорну тості тощо;
- визначення психологічних особливостей усіх компонент формули конфлікту (проблема, конфліктна ситуація, учасники, інцидент) з встановленням не тільки видимої проблеми конфлікту, але й глибинної проблеми та її психологічного змісту і чинників, з встановленням як явних учасників конфлікту, так і неявних або прихованих;
- психологічну оцінку конфлікту з визначенням можливих перспектив його самостійного або несамостійного вирішення, шляхів психокорекції конфлікту;
- визначення ступеню і рівня конфліктності особистості, групи, стилю керівництва, стилю спілкування і прогностичних факторів потенціального виникнення подальших конфліктів;
- визначення шляхів і засобів запобігання конфліктів для даного колективу, групи або окремої особистості;
- визначення партнерського потенціалу особистості і групи в цілому і можливостей встановлення сталих чи ситуативних партнерських стосунків у подальшому подоланню конфліктів і конфліктних ситуацій.

Особливе місце в цьому контексті займає розроблений нами комплекс рефлексивно-творчих та акмеологічних ігрових психотехнік, в тому числі і рефлексивно-творчих тренінгових ігор, що орієнтовані на формування у майбутніх фахівців умінь і навичок саморегуляції, професійного рефлексування на себе і на партнера, навичок атракції на партнерство у взаємостосунках, рефлексії конфліктогенів і вирішення конфліктів на партнерських засадах [2].

Суттєве місце у ефективному вирішенні професійно-психологічних завдань по вирішенню конфліктів грає сформованість у особистості рефлексивно-когнітивних компонент самосвідомості, що стимулює динаміку цілеутворення, постановку продуктивних і професійно-важливих цілей, спрямовує напрям пошукової активності, утворення систем змістів конфліктних ситуацій і глибинних проблем конфліктів, забезпечує формування

„Я-концепції” особистості і фахівця. Тому значне місце в організації нами навчальних курсів займає психологічний аналіз проблем внутрішньоособистісних конфліктів, фрустраційних станів, наслідків дитячих психотравм та їх проявів в тій чи іншій формі у конфліктогенах спілкування, у паттернах поведінки, у виникненні міжособистісних і міжгрупових конфліктів, формування умінь і навичок партнерства і позбавлення від конфліктних залежностей.

На наш погляд, важливим засобом розвитку особистості, її професійного становлення є усвідомлення і подолання внутрішньоособистісних конфліктів [1; 7], рефлексивна реконструкція і усвідомлення їх змістів, децентрація і позбавлення від конфліктів. Важливою вимогою для майбутнього фахівця з метою утворення партнерських стосунків є опис та усвідомлення особистістю своїх активних і пасивних конфліктогенів, аналіз психологічних причин їх виникнення.

Треба відзначити, що за результатами наших досліджень і спостережень нами було встановлено прямий взаємозв'язок конфліктності особистості з високим рівнем співзалежності як затриманого внутрішнього стану „дитина” і незавершеності симбіотичної стадії розвитку, а також до конфліктних і агресивних форм поведінки з тенденцією до маніпулювання як наслідку відсутності рефлексії бажань і сформованих умінь фіксувати і формулювати свої бажання та можливість їх реалізації. Крім того, нами встановлений прямий взаємозв'язок особливостей локус-контроля особистості, рівня співзалежності, ригідності та тривожності з використанням співробітництва у взаєминах з людьми.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** В цілому, спостереження за результатами апробації і активного впровадження у навчальний процес інноваційних методів, рефлексивно-творчих та акмеологічних психотехнік, аналіз результатів експериментальних досліджень, що виконувались нами безпосередньо з використанням означених методів і під нашим керівництвом, дозволяють відзначити позитивні зміни у підвищенні рівня розвитку умінь та навичок партнерства у майбутнього фахівця системи „людина-людина”. Позитивні зміни спостерігаються як у підвищенні рефлексивних схильностей студентів до самопізнання, у розвитку

умінь саморегуляції та самостійного подолання кризових станів і внутрішніх конфліктів особистості, в розвитку структурних компонент психологічної готовності до партнерства як ознаки психологічного здоров'я особистості та умови превенції конфліктів усіх видів.

## ЛІТЕРАТУРА

1. *Пов'якель Н.І.* Основи психології конфлікту: навчальний посібник (з практикумом). – К.: ВД НПУ імені М.В.Драгоманова, 2009. – 388 с.

2. *Пов'якель Н.І.* Професіогенез мислення психолога-практика: монографія. – К.: ВД НП імені М.П.Драгоманова, 2008. – 298 с.

3. *Пов'якель Н.І.* Психологічна готовність до партнерства як передумова становлення партнерських відносин при вирішенні конфліктів // Проблеми безпеки української нації на порозі ХХІ сторіччя: Матеріали Всеукр. наук.- практ. конф. – Київ-Чернівці: КВГІ, 1998. – С. 26 – 33.

4. *Пов'якель Н.І.* Професійна рефлексія психолога-практика // Практична психологія та соціальна робота, 1998. - № 6 – 7. С. 3 – 6.

5. Психология профессионального здоровья: Учебное пособие / Под ред. проф. Г.С.Никифорова. – СПб: Речь, 2006. – 480 с.

6. *Руденский Е.В.* Основы психотехнологии общения менеджера: учебное пособие. – М.: ИНФРА-М; Новосибирск: НГАЭнУ, 1997. – 180 с.

7. *Чепелева Н.В., Пов'якель Н.І.* Динамика внутренних конфликтов студентов-психологов в процессе их профессиональной идентификации // Конфлікти у суспільстві: діагностика і профілактика.- Матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції – Київ-Чернівці, 1995. – С. 391 – 395.

8. *Weinhold B.K., Weinhold J.B.* Breaking free of the Co-dependency trap. – Canada: Toronto, 1989. – 245 p.

*Проанализирован концептуальный подход к рассмотрению специфики феномена психологической готовности к партнерству и направленности на диалог (диалогическая интенция) как признака психологического здоровья представителей системы “человек-*

человек”. *Анализируется взаимосвязь анализируемого феномена с профессионализмом, психологическим здоровьем личности и превенцией конфликтов.*

*The article analyzes the concept resistance to specific fenomens of psychological preperance of partnersy and dialog as symptom of psychological health. Analyzes of the relationship of fenomens with professional, psychological health and prevently of conflictus.*

УДК: 373.5.015.3:159.964.225 (043)

Сідун О.Ю.

### **ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ВИНИКНЕННЯ УЗАЛЕЖНЕНИХ ФОРМ ПОВЕДІНКИ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ**

*У статті проводиться аналіз теоретичних підходів до вивчення залежної поведінки та залежності, їх психологічний склад і походження. Особлива увага приділяється розгляду механізмів формування залежності та співзалежності.*

*Ключові слова: узалежнення, залежність, види залежних форм поведінки.*

**Постановка проблеми.** В останні роки особливу увагу приділяють дослідженню механізмів подолання узалежнених форм поведінки і майже не дослідженими залишаються психологічні механізми формування узалежнення та чинників, що впливають на його виникнення. Вивчення цих явищ дозволить організувати адекватний (конструктивний) процес виховання майбутнього покоління, як психологічно здорових особистостей. Дозволить організувати профілактичні заходи щодо психокорекції узалежнених форм поведінки.

Актуальність теми статті зумовлена не тільки соціальною значущістю проблеми розвитку узалежнених форм поведінки, а й самою логікою розвитку досліджень у галузі психології залежних форм поведінки, представниками якої виявлено системність детермінації такого складного об'єкта як узалежнені форми